

ARCKÉPEK A RÁKÓCZI-FELKELÉS IDEJÉBŐL¹

Bottyánt — Rákóczi tábornokait kritikája hadseregéről—francia tisztjei

Az 1704. ÉV ŐSZÉN Selmebányán tartott béketanácskozások ideje alatt II. Rákóczi Ferenc e város közelében fekvő Vihnyefürdőn lakott. Itteni tartózkodása alatt jelentkezett nála szolgálatra Bottyán János — azelőtt neves császári huszárezredes — s ugyan-csak ebbe az időbe esik a XIV. Lajostól hozzáküldött francia tisztek megérkezése a kuruc főhadiszállásra.

Göröskáli és bottyáni Bottyán János 1640 táján született Esztergom városában. Édesatyja a tehetséges gyermeket a jezsuiták vág-sellyei kollégiumában taníttatta, de a tüzesvérű ifjú vele összetűzött, ezért atyja levette róla kezét. Hogy életét tengesse és tanulmányait folytathassa, kénytelen volt a jezsuiták zárdájában lovászi és más alsóbbrendű szolgálatokat vállalni. Felserdülvén, megunta a kolos-tori életet és felcsapott végbeli lovaskatonának.

A törökökkel vívott örökös csatározásokban bontakozott ki ennek a katonának termett ifjúnak valódi egyénisége. Erős testalkata vassá edződött; mint személyes bajvivó bátorságával, nagy ügyességével félelmetessé vált. Szerette a vakmerő kalandokat. 1683-ban az esztergomi vár lovasságának parancsnoka lett, később különösen kitüntette magát a Buda visszafoglalása körüli csatározásokban s a törököknek az Alföldön folytatott üldözésében. Lipót császár 1692-ben ezredessé s egy magyar huszárezred tulajdonosává nevezte ki. A karlo-witzi béke után alattomos besúgók azt a hírt terjesztették róla, hogy összeköttetésben áll a magyarországi bujdosó kurucokkal. A hadi-tanács letartóztatta, Bottyán tisztázta ugyan magát a vád alól, de a méltatlan bánásmód miatt önérzetében sértve, otthagya a katonaságot s 1700-ban köbölkúti birtokára vonult gazdálkodni.

A Rákóczi felkelés jelentőségéről és céljairól ő sem volt kellően tájékozva s azért szívesen engedett a bécsi felszólításnak, hogy Koháry, Forgách és Esterházyval együtt Esztergom vidékén milíciát szervezzen Rákóczi ellen. 1703 őszén Zólyom alatt még mint császári ezredes vívott egy emlékezetes párviadalt Ocskay Lászlóval s azután sebesülten tért a zólyomi vár kapitulálása után Esztergomba. Szívében ekkor már Rákóczi pártján volt s esztergomi lábadozását arra is akarta felhasználni, hogy az ottani helyőrség magyar részét Rákóczi-hoz hajlítsa. Kukländer császári várparancsnok sejtette ezt s mivel féltékeny volt Bottyán tekintélyére s talán vagyonára is áhítozott, 1704 őszén letartóztatta s Bécsbe akarta kísértetni. Útközben, Nyerges-

¹ Szemelvények szerzőnek „II. Rákóczi Ferenc felkelésének katonai története” című készülő művéből. V. ö. Magyar Szemle 1932. júniusi számát.

újfalun sikerült neki a császári kíséret kezéből megszökni. Felesége a Bottyánhoz hú parasztok segítségével szökését ügyesen előkészítette. Éjjeli szállásához közel csónak várt reá, azután az őrseget leittatták, annak a szobának a falát, ahol Bottyán tartózkodott, kibontották és éles kardot nyújtottak be neki. Bottyán a szobából kirohanva, őreit lekasabolta, a csónakba ugrott és sértetlenül érte el a túlparton reá várakozó lovait. Megtudta, hogy a fejedelem és Bercsényi Selmecbányán vannak, tehát egyenesen odavágtatott. Jelentkezett Bercsényinél, aki őt a fejedelemhez kísérte Vihnyére. A fejedelem közölte Bottyánnal a már 1703 december 10-ről antedatált tábornoki kinevezését, egy huszárezredet adományozott neki és mivel minden ingósága Esztergomban maradt, 1000 forinttal is megajándékozta. Egyúttal kinevezte őt a Vágón inneni hadak parancsnokává. E perctől kezdve, 1709 szeptember végén, tamaórsi táborában, agyvérzés folytán bekövetkezett haláláig, szakadatlanul, törhetetlen eréllyel szolgálta a fejedelmet és a nemzet ügyét.

Végigtekintve öt éves kuruc hadvezéri pályáján véghezvitt haditein, ismerve intézkedéseit, levelezését és kortársainak leveleiből visszatükröző, kivételesen érdekes katonás egyéniségének képét, nyugodtan állíthatjuk ki Bottyánról azt a bizonyítványt, hogy Rákóczi seregének minden tekintetben legkiválóbb, legkomolyabb és leghasználhatóbb tábornoka volt, talán az egyedüli valamennyi között, akiben az emberi értékes jellemtulajdonságok Összhangban állottak és kiegészítették hadvezéri és katonai kvalitásait. Bőséges haditapasztalatokkal bírt s azokat minden helyzetben kitűnően tudta érvényesíteni. Határozott, keménykötésű, magyar katonae gyéniség volt, aki ezt a foglalkozást valóban élethivatásnak tekintette s az egész hadjárat alatt semmi mással nem törődött és foglalkozott, mint seregének vezetésével, katonái életének óvásával és róluk való gondoskodással. Katonáiért sokat tett, de — s ebben is kiválik a többi kuruc tábornok közül — sokat is követelt tőlük. Legelsősorban fegyelmet. Lovasvezérek született. Hadviselési módjára jellemző a rendkívül nagy körültekintés, örökké éber vigyázás, meglepetésszerű gyors elhatározás és végrehajtás, a szakadatlan harckészség és a célravezető intézkedés. Vezéri tevékenységének legjellemzőbb vonása az a mérhetetlen komolyság, amellyel még a legkisebb feladat megoldásához is hozzáfogott. Alá tudta rendelni magát a fejedelem stratégiai elgondolásainak, sohasem okoskodott, hanem intézkedéseit a kapott utasításokhoz szabta, még pedig helyesen. Bercsényivel e téren több nézeteltérése támadt, amikor a főgenerálisnak más hadszíntérről hozzáküldött utasításait az adott helyzetekben nem találta megfelelőnek. De ekkor sem félt a felelősségtől s azt tette, amit helyesnek ítélt. Haditervekben szerfölött találékony, örökké józan és éber volt. Katonái vakon követték, mert érezték, hogy katonai tudása felülmúlja a többi kuruc vezérekét. Bottyán nem politizált, csak katona volt és semmi más. Ezt a Rákóczi hadseregében szolgáló főrangú tábornokokkal ellentétben, akik többnyire valamelyik megyének örökös főispánjai, szenátus tagjai, stb. voltak és sokszor felelősségteljes hadműveletek közben is eljárógattak megyegyűlésekre, — külön említésre méltónak vélem. Gondolat-

körét csak a hadakozás foglalta el. A terep kihasználásához, csatarendek felállításához különösen kitűnően értett és a víziátkelések nagy mestere volt. Felismerte a Duna vonalának hadászati és harcászati fontosságát. A hadjárat során rendszeres kis dunai flottillát állított össze. Két nevezetes haditette, a dunaföldvári—kömlödi Bottyánvár és a nyergesújfalú—karvai dunai sáncok körüli harcai — bizonyítják ezt. Volt ezenfelül egy eléggé fel nem becslhető tulajdonsága. Veszélyben sohasem vesztette el a fejét, s ha a kuruc sereg valamelyik része vereséget szenvedett és Bottyán véletlenül a közelben volt, minden parancs bevárása nélkül azonnal a helyszínére vágatott, összeszedte a szétszórt seregeket s igyekezett a győztes császári csapatokat feltartóztatni. Legjellemzőbb példa erre öntevékeny magatartása az 1708. évi trencsényi nagy vereség után.

De nemcsak elszigetelt kisebb ütközetek és vállalkozásoknál tűnt ki ügyességével és erélyével, nagyobb lélekzetű hadműveletek vezetésére is kiválóan alkalmas volt, amint ezt 1706. és 1707. évi dunántúli hadjáratai bizonyítják. Egy hadvezér kvalitásai egyébként nem tisztán győzelmes csaták alapján ítélni lehetők meg, mert a győzelemhez a vezető geüialításán kívül a hadiszerecnse, vagy legalább is egy — esetleg a vezetőtől nem függő — előnyös helyzet is szükséges. Veszett csaták után csapatait a végromlástól megóvni, a helyzetet helyrebillenteni, az ellenség messzebbmenő szándékait megghiúsítani, ehhez kell igazán hadvezért tehetség. Bottyán életében erre is találunk példát. Amikor 1706-ban már nem volt ideje csapatait összegyűjteni, Herbersteintől a somogy megyei Igái mellett vereséget szenvedett. Bottyán nem vesztette el lélekjelenletét, hanem seregének maradékával megelőzte a küzdelem színteréről elvonuló császáriakat, s oly ügyesen állt fel újabb csatára, hogy Herberstein jobbnak látta a küzdelem elől kitérni.

Ahhoz, hogy Bottyánt az akkori francia, angol vagy császári csapatokat vezető világhírű hadvezérekkel egy sorba állítsuk, mégis több minden hiányzik. Elsősorban az a háttér és környezet, amelyet egy Villars marsall, egy Marlborough herceg, egy Savoyai Eugen vezetett seregek adhattak. Bottyán kétségkívül alkalmas fővezér lett volna egy korlátozott céllal, aránylag kisebb hadszíntéren működő hadsereg élén. Savoyai Eugen-féle magasabbrendű hadvezért elhivatottsággal nem rendelkezett. Más, reguláris sereg élén bizonyára még nagyobb eredményeket érhetett volna el, mint amelyeneket a kuruc kor történetkutatói róla feljegyezhetnek, mert felkészültsége, veleszületett tehetsége, fegyelmezett és logikus gondolkodásmódja erre képessé tették.

Hadvezéri hírneve hamar ismertté vált országszerte. A föld népe személyesen tapasztalhatta azt a jóleső rendet, fegyelmet, amellyel Bottyán csapatait féken tartotta. Kíméletlen szigorral járt el a lakosságot ok nélkül sanyargató katonákkal szemben, igazságos pártatlan bírónak volt. Ezzel azután annyira megszerezte a lakosság bizalmát, hogy szívesen csatlakoztak zászlójához s nagy tisztelettel vették körül különös személyét. A török háborúkban felszemét vesztette. Viharodott, szigorú, keserű arckifejezése, rövid katonás modora jellemezte

az akkor már 60 évnél idősebb harcost. Bizalmaskodni nem igen lehetett vele, de ujjat húzni még kevésbé. A dunántúli nép kedvenc megszólítása „vak apánk“, „öreg após“ nem kedélyeskedésből eredt, hanem korlátlan tiszteletből és ragaszkodásból. Hozzáférhetlensége már életében szinte legendás hírvé avatta. Katonái és a nép azt is állították róla, hogy golyó nem fogja testét. Amikor azután a kömlödi sánc körül vívott kézitusában megsebesült, szíves örömet elhite a nép azt a magyarázatot, hogy nem a németek golyója sebezte meg, hanem a sáncmunkákat végző ácsok között forgolódván, faszilánktól ered sérülése.

Mindezek után önként felmerülhet a kérdés, mi a magyarázata annak, hogy ez a kivételes tehetségű magyar vezér Rákóczi seregében seregszereplésénél magasabbra nem vihette és tábornoknál magasabb rendfokozatot sem kapott. Hogy ezt kellően megérthessük, foglalkoznunk kell e helyen Rákóczi tábornoki karával, feltárni azokat a szokásokat, elgondolásokat, amelyek alapján a fejedelem hadvezéreit kiválogatta s megismernünk azt a szellemet és környezetet, amely a kurucok hadvezetésére jellemző volt.

Emlékszünk, hogy a felkelés kezdetén, 1703 nyarán összetoborozott első kuruc sereg tisztikara, mint azt Rákóczi emlékirataiban feljegyezte, tanulatlan parasztokból, iparosokból, tornászokból, szökött katonákból állott. Amikor azután a főnemesség (főleg Károlyi Sándor idepártolása után) s a köznemesség megismerkedett Rákóczi felkelésének valódi mivoltával, amikor mindig több és több, a császáriaknál szolgált magyar tiszt jelentkezett Rákóczinál, a hadsereg tisztikara gyökeres változáson ment át. Az alantas tisztek helyét volt császári tisztek és altisztek, műveltebb városi polgárok, birtokosok foglalták el, míg a főtiszti (a mai értelemben vett törzstiszti) kar már kizárólag a nemesi, a tábornoki kar pedig a főnemesei családok tagjaiból került ki. A hadsereg vezetésében tehát már a felkelés első idejében, 1704 elejétől kezdve, mindjobban kidomborodott a tisztikar feudális jellege s a tábornoki helyeket a rendi élet legmagasabb fokán élő arisztokrata főnemesség tagjai foglalták el. A hadseregnek ez a metamorfózisa kétségkívül színvonalának emelését jelentette volna, ha ez a feudális tisztikar mind képzett katonákból, lelkes, de önzetlen és engedelmeskedni tudó férfiakból áll. Rákóczi az ő európai műveltségének és főúri életkörülményeinek feudális magaslatáról másképpen nem is tudta elképzelni egy hadsereg tábornoki és főtiszti karát mint úgy, ahogy azt bécsi és Európában tett utazásai alkalmával látta. A XVIII. század elején Európa-szerte a feudális rendszer uralkodott és vált be minden hadseregben. Rákóczi is ezt tartotta a leghelyesebbnek s annyira nem gondolkozott e rendszer helyes vagy helytelensége felett, hogy emlékirataiban, amelyeket pedig már számkivetésében írt, valahányszor egy új főúr csatlakozásáról számol be, egyúttal mint egész természetes dolgot megjegyzi, hogy: „előkelő származása miatt tábornokká neveztem ki“ (pL Károlyi, Esterházy, Forgáchnál). E felfogásából a hadjárat során némileg engedett, amennyiben köznemesei rangból származókat is előléptetett brigadérosokká s kivételesen tábornokká. A hadjárat alatt 25 tábornok vitt szerepet, ezek között 8 gróf, 7 báró, tehát 15 mágnás és csupán 10 köznemes volt. Bercsényin kívül, aki 1705 óta a

főtábornoki (Generalissimus) rangot viselte, Rákóczi 6 főútnak adományozta a tábornagy! (tábori marsalli) rangot, még pedig Károlyi Sándor, Esterházy Antal, Forgách Simon, Barkóczy Ferenc, Vay Ádám és Pekry Lőrinc gróf, illetve báróknak, altábornagyi rangot csak Csáky Mihály és Esterházy Dániel grófok kaptak, a többiek (köztük Bottyán János) mindvégig megmaradtak tábornokoknak.

E felfogásához híven Rákóczi leveleiben is következetesen megkülönböztető hangnemet használt mágnás és csak nemes tábornokai-val szemben. Gróf és báró vezéreikhez írott leveleit, utasításait rendszeren így kezdi: „Isten minden szerencsés jókkal áldja meg Kegyelmedet, szívből kívánom“ — s így végzi: „Én pedig maradok Kegyelmednek tiszta atyafíui jóakarattal szeretettel szolgáló... R. F.“ Magyar leveleiben is igen gyakran használ latin megszólítást és befejezést, ekkor így ír ezeknek; „Illustrissime Comes (Baro) nobis observandissime, salutem et omnem prosperitatem“ ... „Caeterum praetitulatae Dominationis Vestrae felidter valere desideramus. Dominationis Vestrae ad offida paratus... F. R.“

Köznemes tábornokaihoz írt leveleinek hangja már jóval hűvösebb s a figyelmes olvasó könnyen észreveheti az ányalatkülönbségben azt a társadalmi korlátot, amellyel a fejedelem ezeket a vezéreit (még a legérdemesebb Bottyánnal sem tesz kivételt) főúri vezértől elkülöníti. E levelek megszólítása és befejezésében Rákóczi már határozottan érezteti fejedelmi méltóságát és mellőzve a hozzá rokon környezetből származó főurakkal szemben használt atyafiságos és választékosan udvarias hangot, ezeket a tábornokait következetesen már csak így szólítja meg: „Generose, Fidelis Nobis dilecte! Salutem et gratiae Nostrae Prindpalis propensionem“, vagy még rövidebben csak így: „Salutem et gratiam Nostram“, a levelet pedig röviden: „Caeterum Eundem bene valere desideramus“, záradékkal végzi. Talán az sem véletlen, hogy ezek a mondatok rendszerint a merevebben s méltóságteljesebben hangzó latin nyelven vannak írva. Magyar nyelvű megszólítást és végzést, amely közvetlenebbül s ezért kedélyesebben hangzanék, e levelekben csak szinte elvétve, nagyritkán találunk.

A kurtanemes, polgári és az ennél alacsonyabb társadalmi osztályokból kikerült tisztek legfeljebb a brigadérosi, tehát a tábornok után következő rendfokozatot érheték el, s ezek soraiban is csak két nemones brigadérost ismerünk. A tarpai jobbágy, Esze Tamás volt az egyik, akit a fejedelem hálából tartott meg azon ezredparancsnoki és brigadérosi méltóságban, amelyre jogosultságot neki főleg az a körülmény adott, hogy a felkelés kezdetén egyike volt azoknak, akik Rákóczit Lengyelországból behívták és első naptól fogva, mint egy felkelő csapat vezére tiszti rangot viselt. Kisparaszti mivoltát egészen 1708 május végén, Nyitrán bekövetkezett tragikus haláláig nem vetkőzhette le, — a helyőrség csapatai között keletkezett verekedésben akart rendet teremteni, amikor a lázongók megfékezésére valamelyik kuruc parancsnok, nem tudva Esze Tamás ottlétééről, ágyúkkal lövett a tömegbe, s egy lövés őt is halálosan érte — de tagadhatatlan, hogy vitéz katona volt, aki csapatát jól vezette s akihez legénysége nagyon ragaszkodott.

A másik, a kisiparos Czelder Orbán kinevezését viszont a Gölnicbánya körüli hegyekből magával hozott zipser becsületességével, szigorú kötelességtudásával, hűségével és vitézségével érdemelte ki, bár magyarul csak törve beszélt.

Ilyen helyzetben megérthetjük, hogy a valódi katonai talentumnak a kuruc hadsereg magasabbrendű vezetésében, ami az érvényesülést és előrejutást illeti, tág tere nem lehetett. Nem okolhatjuk Rákóczit ezért, hiszen ő maga sem volt katona és korának felfogásán, éppen ő, a tipikusan barokk gondolkozású nagyr nem tudta magát túltenni. Bercsényi sem volt az az ember, aki megúrt volna maga mellett vagy maga felett olyan fővezért, aki bizonyos tekintetben, értem katonailag, értékesebb volt mint ő.

Ez Bottyán mellőzésének oka, ez a korszellem, ez a katonai szempontból megítélt szűk látkörű felfogás volt egyben a kuruc' hadsereg tragikuma. Ha Rákóczi mint államfő és hadúr mellett Bercsényi a felkelés politikai vezetője és szervezője, Forgách Simon a hadsereg vezérkari főnöke és a hadműveletek tervezője, Bottyán pedig azok végrehajtója, akkor, úgy hiszem, a hadjárat más fordulatot vett volna, hamarabb és a szatmári békénél előnyösebben ért volna véget.

Bottyánt alapjában véve sem Rákóczi, sem Bercsényi nem kedvelték, bár katonai fölényét elismerték. Ennek a különös jelenségnek rúgóját talán abban az emberi gyöngeségben lelhetjük, amely nem szívesen tűr meg maga mellett valakit, akire rá van ugyan szorulva, de akinek felsőbbségét elismerni kénytelen. Pedig Bottyán éppen nem volt az az ember, aki kiváló katonai érényeit Rákócziékkal érezte volna. Élete végéig szerény, engedelmes katonája volt a fejedelemlennek. És Rákóczi mégsem tudott vele megbarátkozni és nem tudta őt megérteni. Sok győzedelmes hadjárata, csatája sem tudta elfeledtetni a fejedellemmel azt, hogy nem közülök való volt. Emlékirataiban, amikor legelőször tesz Bottyánról említést, mindjárt így kezdi jellemzését: „sem születése, sem jónevelése nem lévén, igen nyers modorú“.

Az bizonyos, hogy amikor Bottyán Vihnyén bekötött félszemével, a kétnapos lovaglástól gyűrött, piszkos ruhájában, törődött állapotban, hízásra hajló zömök természetével fejedelme elé állott és marcona arckifejezésével reánézett, Rákóczi nem ismerhette fel benne azt a vén sast, aki rövid idő múlva diadalmasan szárnyalva fogja vezetni katonáit. De az első kedveződen benyomást úgy látszik a fejedelem később sem tudta elfelejteni. Kifinomult ízlésével és a tőle oly fontosnak tartott és követelt udvari etikett korlátai között nem találta el azt a hangot, amelyen ezzel a rusztikus megjelenésű, szűkszávú, fanyar katonával érintkeznie kellett volna. Bizonyára Bottyán sem tudta mondanivalóit kellő formában előadni, mert nehezen hihető, hogy Rákóczi ne helyeselte volna célravezető javaslatait. Hadúr és vezére közötti ily tárgyalásnak érdekes, jellemző képét olvaszuk Rákóczinak 1708 szeptember 30-án Bercsényihez írt levelében, abból az időből, amikor a trencsényi nagy vereség után jóformán Bottyán csapata volt az egyedüli kis erő, amire a Felvidéken számítani lehetett. Ennek felhasználására tett Bottyán személyesen javaslatokat. Erről a találkozásról így ír Rákóczi: „Tegnap reggel nagy

lámázó postakürtfúvással érkezek Bottyán, és azonnal a nagy secretumokkal és reabízott szorgalmatos dolgok declaratióival jöve hozzá; kinek alig győzők elég választ adni; azonnal kíváná expeditió-ját... Tagadhatatlan, minden circumstantiákból egyebet nem magyarázhatok az stolidá simplicitásnál: de mégis megvallom, hogy jobban szeretném ideig Erdélyben applicálni ütet, kivált méglen Ujváinak dolga elválnék, — nőim már is nehéz terh és vak elefántábrázatú, s nem győzők nélkül eleget praedicálni, s megint újra kezdve olvasni memorialissát/

Rákóczi Bottyán csapatvezéri kiválóságát és katonai erényeit egyébként szívesen elismerte. Bátor, vitéz magatartásáért és ügyes vezetéséért igen sokszor megdicsérte. Legjobb tulajdonságainak tartotta józanságát, éberségét, gyors elhatározó képességét, erélyét s azt az örvendetes jelenséget, hogy katonái bíztak benne, rajongtak érte s hogy a föld népe is megható ragaszkodással követte őt és engedelmeskedett neki. Mindezeket elismerte, Örömmel tudomásul vette, méltányolta, de magasabbrendű seregvezéri hivatottságot mindezek ellenére sem tudott Bottyánban felfedezni.

Rákóczi még akkor sem tartotta Bottyánt önálló nagyobb csapat vezetésére alkalmasnak, amikor annak többévi működése már bebizonyította vezéri kiválóságát. 1706-ban, július végén a tapasztalt öreg Bottyán a fiatal Esterházy Antal kommandója alatt szolgált. Róla szól a fejedelem egy aggályoskodó megjegyzése Esterházyhoz intézett levelében. „... vévén Kegyelmed levelét, értem az Pálfiy formidabilis corpusának kijövetelét, az ki ellen hasonló erővel menvén Bottyán, hogyha hasonló ésszel is küldhette volna Kegyelmed, — próbájának még nagyobb szerencséjét várnám. Nincs kétségem benne, lesz hű bele Balázs! Csak lovat adjon az Isten/, Ugyanez év szeptemberében írja Forgáchnak „Kegyelmed onnan (t. i. a Vág mellékéről) kimenvén, sohasem tudom kit küldjék Bottyán mellé, kinek eszéhez nem bízhatom/, Pedig nyugodtan bízhatott volna Rákóczi ebben a hadvezérében, akinek egyéniségéről a legtalálób, tömör, de mégis sokatmondó jellemzést Vay Ádám udvari marsallnak a fejedelemhez intézett egyik levelében olvassuk következőképpen: „Alázatosan írhatom, magam iránt, Kegyelmes Uram, olyan submissioval vagyom hozzá (Bottyán), — bizony egy köz Kapitányul nem várhatnék többet; sponte kíván tőlem minden dispositiót s parolát. Bizony csak tudnának vele bánni, s néha szenyvedni is, — nem volna haszontalan szolgálta!... Igaz, néha indiscrete kemény: de néha bizony okot is adnak reá néki!“

Bizonyos, hogy Bottyán sem volt hiba és fogyatkozás nélküli. Neki is voltak tévedései, balfogásai, de tagadhatatlan, hogy Rákóczi tábornoki karában úgy katonai, mint emberi jellemtulajdonságok terén az első helyet érdemli.

HOGY RÁKÓCZI miért ítélte meg hadvezéreit és seregének magatartását általában nagyon szigorúan és annyi — mondhatnék lemondó — pesszimizmussal, annak főokát a sereg sok kudarcos szereplésén kívül a fejedelem érdekes lelki diszpozíciójában is kell keresni.

Helyzetek, teljesítmények megítélésében s a jövőt illető kombinációkban Rákóczi lelkében csodálatos és következetes ellentéteket észlelhetünk. A fejedelmet Szalay László kitűnően jellemzi, amikor őt „szemérmes egyéniségűnek” mondja, aki nem szívesen tárta fel belsejét avatatlanok előtt s került a nyilvánosság előtti kíméletlen vagy kemény kijelentéseket. Külpolitikai tervezgetéseiben élete végéig álmodozó, jóhiszemű, csak a szépet és jót kereső, reménykedő és könnyen hívő ember volt. Annál különösebb tehát, hogy hadseregének megítélésében ennek ellenkezőjét tapasztalhatjuk. Erről nagyon sokszor szinte fagyosan hűvös, tárgyilagos s nagyon bizalmatlan hangon nyilatkozik. Szívesen dicsért és jutalmazott, ha erre módja és alkalma volt, de emlékiratainak lapjain sokkal több lehangoló és lemondó jellemzést olvasunk seregéről, mint elismerő vagy éppen fellengzősen magasztaló kijelentéseket.

1704 őszén, egy évi hadakozás után már megismerte hadait, akik szívesebben követték a Thököly alatt szolgált martalóc tisztek tanácsait, mint a Forgáchhoz hasonló, fegyelmet és rendet kívánó tisztekét. Emlékiratainak ezzel az idővel foglalkozó lapjain a fejedelem igen sok Önkritikáról tanúskodó, bölcs megállapítását olvashatjuk. Seregét általában így jellemzi: A katonák legszívesebben az ellenségtől mentői távolabb szerették minden elővigyázat nélkül táborozni, jól enni, inni. Ha kipihenték magukat, gyorsan az ellenség után eredtek, ha az megfutott, üldözték, ha az fordult meg, akkor elfutottak. Ütközetek után nehéz volt a sereg szétosztását megakadályozni. Ha győztek, a zsákmányt vitték haza, ha vesztek, hazaszéledtek családjaihoz. A katonaságban meg lett volna ugyan a készség ahhoz, hogy tanuljanak és megszokják a rendszeres hadakozás módját, de kevés olyan tiszt volt, aki képes lett volna őket a haditudományokra oktatni. Rákóczi mind e bajoknak eredetét nagyon helyesen az akkori tisztikar fogyatékos képzettségének és fegyelmezetlen voltának tulajdonította. Azt a szomorú bizonyítványt állítja ki akkori tisztikaráról, hogy egy sem volt közöttük, aki szigorú, de igazságos büntetést parancsok elmulasztása és egyéb vétségek miatt meg nem érdemelt volna, tudatlanságuk s egyéb hibáik szolgáltak csupán mentségükül. „Hogy igazi katonai fegyelmet hozhassak a seregbe“, — írja — „el kellett volna csapnom a legtöbb tisztet, akik többnyire részeges, durva parasztok voltak s akikkel a nemesség nem akart szolgálni, a nemességet pedig rá kellett volna bírni arra, hogy a gyalogságban is szolgáljon.“ A gyalogos szolgálatot ugyanis a nemesség lenézte, mert Rákóczi helyes megállapítása szerint nem ismerte fel annak fontosságát és jelentőségét. A tisztikarhoz hasonlóan az altiszti testület sem állott hivatásának magaslatán, sőt a reguláris hadseregeknél fennálló altisztikar, amely pedig a katonai belső szolgálat, a fegyelmezés és az alsó vezetés gerincét képezte mindig, Rákóczi seregéből ebben az időben még teljesen hiányzott. Az altisztek a közemberekkel egy sorból valók voltak, tehát tekintélyt nem tudtak tartani és a sereg szétosztásakor éppen úgy cserbenhagyták zászlóikat, mint a közrendbéliek. „Ez volt elzárhatatlan forrása oly sok szerencsétlenségnek és oka annak, hogy az ellenségnek gyakran legegyszerűbb vállalkozásai sikerültek... mert

nemzetünknek az volt a nagy hibája, ami a hadban járatlan népeknél közönséges, hogy kész bármibe kapni, s ha a valóság nem féld meg ábrándjainak, abbahagy mindent.“

Nem olvashatjuk megilletődés nélkül Rákóczi Ferencnek ezeket a szigorú, de az akkori kuruc seregre nagyon találó megállapításait. Ez a néhány, röviden idevetett gondolata mindennél meggyőzőbben magyarázza azt a sok baklövést, tévedést, ügyetlenséget, katonai szemszögből mért mulasztást, vétket, a sok megmagyarázhatatlannak tetsző csatavesztést, amit a 8 évi hadakozás alatt e sereg terhére kell elkönyvelnünk. A magyar ember veleszületett katonai tehetsége, harc készsége a kuruc seregek egyes osztagait, ezredéit kisebb-nagyobb vitézi csdedetek végrehajtására kétségkívül alkalmassá tette, sőt volt Rákóczinak sok olyan főtisztje és tábornoka, akikre megbélyegző véleménye nem illett. De az egész kuruc sereg összességében, az egész hadjárat tartama alatt, sohasem tudott felemelkedni, éppen a fejedelem által felismert és nemzettünk lélektanában gyökerező fogyatkozások miatt, arra a fokra, amelyre hivatva lett volna.

De Rákóczi súlyos kritikájában önmagát sem kíméli. Kezdetől fogva tudta és ismerte saját tehetségét. 27 éves korában minden haditapasztalat nélkül került helyzeténél fogva egy olyan sereg élére, amelyet neki kellett semmiből megteremteni. „Az isteni Gondviselés küldött elpusztult hazámba, hogy fegyverbe és szabadságra kiáltó szózat legyek... A hibákat felismertem, de nem tudtam orvosolni. Megvallom, hogy vak voltam és vakokat vezettem.“

Pedig a fejedelem tevékenységének oroszlánrészét a felkelés 8 esztendeje alatt a hadsereg felállításával, a hadjárat vezetésévd foglalkozó kérdések alkották. A hadsereg volt a nemzeti ügy egyetlen eszköze s ezt a hadsereget kellett neki, aki nem született hadvezérnek, harctereken nem forgolódott, semmiből vagy, talán ami még rosszabb ennél, kóborló szegénylegényekből, tehát a hadviselés fegyelmétől és etikai megalapozásától nagyon távol álló rakoncátlan demekből megalkotni, szervező erők, tapasztalt tisztikar nélkül. A rendiségen alapuló magyar viszonyokat — amdyek kerékkötői voltak a rendes hadsereg megalakulásának nemcsak az ő idejében, hanem az 1715. VIII. t.-c. megalkotásánál is — külföldi műveltsége és bölcselkedésre hajló zárkózott egyéniségének magaslatáról bírálta d, s ebben, mint már másutt megállapították,¹ követője a költő Zrínyi Miklósnak s dőfutarja Széchenyi Istvánnak. Rákóczi történetünk egyik legnagyobb szervezője, önfeláldozó, fáradhatatlan munkásságával a hadsereg szervezésének és megszilárdulásának terén elérte azt, amit az adott viszonyok között elérhetett. Hogy a hadsereg reménydt nem váltotta be, azért ő nem feldős. Ha tehát Rákóczi előbb vázolt súlyos kritikáit és keserű kifakadásait olvassuk tábornokai, tisztjd s katonái fegyelmetlensége s tanulatlansága felett, akkor gondoljunk arra, hogy ezt olyan ember mondja és írja, aki azt a hivatást, amit a Gondviselés réarótt, tehetsége szerint, maradék nélkül betöltötte. Ha valakinek, úgy Rákóczinak van joga pálcát tömi azok felett, akik kötelességüket

¹ Hóman—Szekfü: Magyar Történet VI. kötet 51. oldal.

nem teljesítették oly szabatosan, mint ő s akik nem voltak hajlandók a haza érdekében egyéni érdekeiket annyira alárendelni a köznek és önmegtadással annyi áldozatot hozni, mint ő.

A FEJEDELEM vihnyei tartózkodása alatt jelentkeztek főhadiszállásán XIV. Lajos francia király tisztjei, elsősorban nagyobb számban, szolgálattételre. Eddig csak egy francia követ tartózkodott közelében, Fierville lovag, aki rövid idő múlva felcserélte a megbízatását a neki megfelelőbb harcoló csapatvezér hatáskörével s ebben az időben (1704 október) már egy udvari gránátosezred parancsnoka volt. Pótlására a napkirály Des Alleurs marquis tábornokot indította Rákóczihoz, de 6 ekkor érkezett csupán Belgrádba s még néhány hónapig ott vesztegelt, mert a török portán is voltak elintézni való ügyei. Maga mellett azonban csupán két tisztet, Damoiseaux mérnökari brigadéroszt és Bellegarde marquis alezredest tartotta vissza, s a többi francia tisztet előreküldte Rákóczihoz.

Lengyelországon át is jött ezidőben néhány francia, s így mintegy 25—30 francia tiszt jelentkezett 1704 októberében Vihnyén. Volt közöttük sok értékes ember és még több hasznavehetetlen kalandor. Rákóczinak legelsősorban tüzér és műszaki szakemberekre volt szüksége. Ilyeneket úgy látszik gondosabb kiválasztás után küldtek Rákóczihoz, mert való az, hogy ezek voltak a leghasználhatóbb és legügyesebb franciák. Képzettségben, vitészségben és Rákóczihoz való hűségben messze kimagaslottak a többi közül Chassant, Le Maire, De La Mothe ezredes, később brigadérosok és La Kiviére tüzérezredes. Ghassant gyalogos, a többi tüzér és mérnökari képzettségű tiszt volt. La Mothe ezredes különösen értette a várvívás és erődítés módját, mert az akkori kor legnagyobb várepítőjének, Vauban marsallnak volt azelőtt hadsegéde. Jeles tisztnek volt még báró Vissenacque, Bonafous, Charrière, D'Absac, Despignon és Norwall ezredesek, Dujardin, Du Rhen, Bersonville, Saint-Just hadmérnök őrnagyok.

Rákóczi alapján véve csalódott a francia segítségben, ő egy magasabbrangú tábornok személyében katonai tanácsadót várt, műszaki tüzértiszteket s mindezekon felül pedig francia zsoldos csapatokat. A valóságban pedig kapott ugyan egy katonai tanácsadót 1705-ben, Des Alleurs tábornok személyében, de nem olyat, amilyent ő kívánt és remélt. Ez az előkelő, mogorva francia főúr mélyen lenézte Rákóczi katonáit, nem tudott, de nem is akart beleilleszkedni a magyar katona lelkivilágába s a nyugati reguláris hadseregeknél bevált merev harcászati szabályokat akarta minden átmenet nélkül rákényszeríteni a kurucok laza összetételű seregére. A francia főtisztek közül az előbb említettek több-kevesebb lelkesedéssel, jóindulattal és hűséggel szolgálták Rákóczit. La Mothe és Riviere állandóan kitűnő szaktudásukkal valóban támogatták a fejedelmet. Chassant, Fierville, Bonafous, Charrière szintén derekasan harcoltak, többször megsebesültek; ezekre a fejedelem mindig számíthatott, úgyszintén Riviere ezredesre is. A sok francia tiszt közül ezek tartottak ki legtovább (1709—11-ig) Rákóczi zsoldjában, s egyikük — Charrière — még rodostói száműzetésében is vele volt.

Zártrendű csapatokat — egész ezredeket — Rákóczi XIV. Lajos-tól sohasem kapott. 1704 őszétől kezdve az udvari hadak kötelékében már harcoltak ugyan francia gránátos zászlóaljok (Fierville, Bonafous alatt). Ezeket a császári fogságból megszökött francia zsoldosokból és Svéd- és Lengyelországon átjött kisebb csapattöredékekből állították össze.

XIV. Lajos beígért hathatós támogatása tehát, a pénzbeli segítségen kívül, a tárgyilagos kutatás fényénél csupán néhány derék, egyenileg kitűnő tiszt és egy-két vitézül harcoló zászlóalj szereplésében nyilvánult meg. Sok francia és francia nevet felvett más nemzeti-ségű kalandor is ferkőzött azonban ez alkalommal Rákóczi közelébe és rontotta a francia tisztek hírnevét és a kuruc sereg fegyelmét. Érthető, hogy az ilyen tisztek viselkedése még jobban elidegenítette a kurucokat a francia tisztikartól, akiknek működését amúgy is bizalmatlanul nézték. Egyrészt azért, mert a fejedelem ezekkel minden tekintetben kitüntetöbben bánt, másrészt pedig azért, mert a kurucok nem szívesen túrték a francia gyámkodást.

Az előbb felsoroltakon kívül Rákóczi seregében szolgált francia tisztek neveit hasztalan keressük egykorú leírásokban, harcjelentésekben ott, ahol vitézségről, nagy csatákról van szó. Neveiket mégis ismerjük, mert annál gyakrabban olvashatjuk azokat kérvények, nyugták alatt, amelyekben a fejedelem nagyúri bőkezűségére számítva, segélyeket, magasabb fizetéseket kértek és kaptak. (Különösen az 1706. évben kelt sok ilyen iratot találni az Országos Levéltár Missilis levélgyjűteményében.) Du Meusel, La Rigaudiere, Damondans, De Gauferoy, Dechauffour, Chateauneuf, Mazarques, Desquiller, Bervoisins, De Cuilier, Gauthier, St. Martin, Rolin stb. francia tisztek neveit a magyar hadtörténet számára csak Rákóczi udvari és hadipénztárának számlakönyvei őrizték meg.

Az egyéni kiválóságot, tudást és harcrateremtséget a kuruc tisztek és legénység az arra érdemes franciákban készséggel elismerték, de teljes összhang, már csak a nyelvi különbség miatt is, e két annyira különböző tisztikar között sohasem volt. Az érintkezés a kuruc és francia tisztek között — írásban és szóban — latin nyelven, tehát nehézkesen folyt. Rákóczi, bár franciául tökéletesen és szívesen beszélt, hivatalos — mondjuk szolgálati — nyelvül a velük való érintkezésnél szintén a latint használta.

Rákóczi szerencsecsillaga hanyatlásával arányban tűntek el a francia tisztek környezetéből. Egyetlenegyét ismertünk csupán, aki teljesen meghonosodott Magyarországon, La Riviere János tüzérezredest (a kurucok „Revír uram“-nak hívták). Magyarországon nősült, felesége Náray Ferenc kuruc brigadéros leánya volt, magyarul is jól megtanult. A szatmári béke után a fejedelemmel együtt Lengyelországba bujdosott, de Pálffy János hívására visszatért Kassán hagyott családjához. Amnesztiát kapott és III. Károly seregében még sokáig szolgált mint: elismert, kitűnő tüzérezredest.

MARKÓ ÁRPÁD